

Кир Теодор... – С.104.

57. Цит. за: Боцюрків Богдан. Українська Греко-Католицька Церква... С.203. Повний текст енцикліки див.: Хресною дорогою... – С.288-292.
58. о: Бендас Даниїл. Діяльність греко-католицьких священників Закарпаття... – С.72. Його ж: Репресії радянської влади... – С.292; Бендас Стефан. Бендас Даниїл. Священники-мученики... – С.294; Маркусь Василь. Нищення... – С.15.
59. Волошин Юрій. "Повернення до православ'я"... – С.77, 78.
60. Дет. про це див. праці: Івана-Павла Химки та Олега Турія з історії еклезіальної та національної ідентичності греко-католиків Галичини XIX ст.
61. Феніч Володимир. Конфесійна та національна ідентичність духовенства Мукачівської греко-католицької єпархії 1771–1949 рр. // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії /За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Сковчиляса та Олега Турія. – Число 4: Еклезіальна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи /Відп. ред. Олег Турій. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2003. – С.154-160. Його ж: Етнонаціональна ідентичність греко-католиків Мукачівської єпархії // Історична школа професора Володимира Задорожного: Науковий збірник. – Випуск 2. /Carpatia–Карпатика. Випуск 30 /Упорядкування Романа Офіцинського; передмова Валерія Смолія. – Ужгород: Гранда, 2004. – С.56-62.

SUMMARY

Volodumir Fenich. GREE-CATHOLIC, ORTHODOX AND THE GOVEMET IN TRANSCARPATIA (AUTUMN 1944 – WINTER 1946)

In the article analyzed the relations between govement and church in Transcarpatia. The main gnestions are: reletions betwee greek-catholic, orthodox churches and the Soviet power on Transcarpatia. The main thongh of the article is the licvidishn gnestion of the greek-catholic church of that time.

Шніцер Ігор
(м. Ужгород)

КАТОЛИЦЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РУХ НА СЛОВАЧЧИНІ В 1918 – 1919 рр.

Після революційних подій 1989 р. в країнах Центральної і Південно-Східної Європи відбулася корінна переоцінка цінностей, радикальне переосмислення теорій і концепцій суспільно-політичного розвитку. Ліквідація цензури дала змогу зняти „табу” з багатьох питань, які раніше вважалися забороненими, переглянути попередні оцінки з урахуванням вимог деідеологізації та внести суттєві доповнення до існуючого фактографічного матеріалу згідно нових архівних документів. Тому не дивно, що на передній план історичних досліджень вийшли проблеми, які раніше замовчувалися або висвітлювалися однобічно. До таких проблем можна віднести католицький політичний рух на Словаччині в 1918–1919 рр. Історики тривалий час висвітлювали діяльність його членів занадто спрощено і недооцінювали їх внесок у входження словацьких земель до складу Чехословацької республіки та розвиток словацької національної самосвідомості. У даній статті автор намагатиметься пролити світло на найсуперечливіші сторінки відродження та діяльності католицького політичного руху на Словаччині в 1918–1919 р.

У 1918 р. на політичній карті світу з'явилася нова Чехословацька республіка. Велику небезпеку для молодой держави становила позиція вищих ієрархів словацької католицької церкви. Вони з перших днів існування Чехословаччини рішуче виступили проти нової влади. Усім католицьким священникам був надісланий циркуляр, у якому їм суворо наказувалося "залишатися вірними угорській владі", оскільки в іншому випадку словацький народ "втратить власну мову, традиції предків, національні цінності та спокій побожної душі" [1]. Крім того, архієпископ кардинал Я. Чернох вимагав, аби посередництвом священників словацький народ публічно засвідчував свою вірність Угорщині та небажання входити до складу Чехословаччини [2]. З огляду на велику релігійність місцевого населення та співвідношення окремих конфесій (згідно з переписом 15 лютого 1921 р. – із 3000870 чоловік, що проживали на Словаччині, 2128377 голосилися до римо-католицької церкви [3]), такі дії могли значно ускладнити процес розбудови молодой держави. За таких обставин на захист Чехословацької республіки (далі ЧСР) виступив А. Глінка. І хоча він особисто не належав до верхівки католицької церковної ієрархії, однак користувався великою повагою та авторитетом серед нижчого духовенства. Крім того, переломний 1918 р. А. Глінка зустрів як досвідчений політик, загартований національною та релігійною боротьбою в Угорщині. Доказом цього були криваві події 1907 р. в Черновій. Під час Першої світової війни він одним із перших чітко сформулював необхідність чехословацької орієнтації. Так, ще 24 травня 1918

р. у Мартині в колі політиків А. Глінка заявив: "Нам потрібно остаточно вирішити, з ким підемо далі – з угорцями чи з чехами? Не оминаймо це питання, скажімо відкрито, що ми за чехословацьку орієнтацію. Тисячолітній шлюб з угорцями не вдався – мусимо розійтись" [4]. Цьому політичному кредо А. Глінка залишався вірним увесь час. І навіть тоді, коли наприкінці 1918 р. угорська влада намагалася встановити з ним політичний діалог з метою залучити його на свій бік. Однак А. Глінка рішуче відкинув подібні пропозиції. Навпаки, як член Словацької національної ради брав активну участь у формуванні та підписанні Мартинської декларації. У 1925 р. він згадував, що зробив це за для того, аби врятувати словаків від угорського гніту. Керуючись інтересами молоді держави та словацького народу, А. Глінка публічно відкинув настанови церкви, які закликали духовенство до бойкоту республіки [5]. Тим самим він висловив непокору архієпископу кардиналу Я. Черноху [6]. Водночас А. Глінка став ініціатором і учасником близько двадцяти народних зібрань на підтримку Мартинської декларації та чехословацької держави [7]. У листопаді 1918 р. він замовив у ружомберкській друкарні "Лев" спеціальні агітки із закликами до місцевих священиків, де зазначав, що нова держава є дійсністю. Відтак переконливо просив їх прийняти її та відстоювати у ній інтереси церкви. Більше того, А. Глінка запропонував утворити церковну організацію, головним завданням якої мало стати "управління внутрішніми католицькими справами" [8].

Перше засідання її виконавчого комітету відбулося 28 листопада 1918 р. в Ружомберку. Участь у ньому взяло десять католицьких священиків. Вони підтримали Мартинську декларацію від 30 жовтня 1918 р., яка проголошувала словаків частиною „чехословацької нації“ в культурному й мовному аспектах [9] та засудили дії кардинала Я. Черноха, спрямовані на дискредитацію нової чехословацької влади. Учасники наради також прийняли рішення про утворення спеціального церковного органу – Духовної ради, одногослосно обрали її головою А. Глінку та висловилися за відновлення діяльності словацького католицького політичного руху [10]. Своє рішення священики пояснювали необхідністю активно відстоювати і захищати інтереси католицької церкви в ЧСР та домогтися призначення національно свідомих словацьких священиків на високі церковні посади.

Тим часом у державі повним ходом йшла розбудова нової вертикалі влади. Її складовою стало Міністерство в справах Словаччини, яке у перехідний період мало здійснювати управління краєм та слідкувати за реалізацією центральних директив. 11 грудня 1918 р. керівництво республіки призначило міністром у справах Словаччини колишнього колегу Т. Масарика по роботі в часописах "Час" і "Голос" – В. Шробара, який був запеклим „чехословакістом“ та прихильником унітаризму в державі. Новий урядовець не виявив зацікавленості у співпраці з Духовною радою, як представницьким органом словацьких католиків. Це викликало обурення у багатьох місцевих політиків, і особливо у А. Глінки, який вважав це зайвим доказом необхідності швидшого відновлення діяльності католицького

політичного руху [11]. На думку священика і політика, на словацьких землях його мало репрезентувати людова партія.

19 грудня 1918 р. у Жиліні зібралися учасники першого зібрання оновленої Словацької людової партії (далі СЛП). Головою партії було обрано А. Глінку, його заступником М. Мічуру, а секретарем – Ф. Унгера. Учасники зібрання схвалили партійну програму, авторами якої були А. Глінка та Й. Качка. Головна увага у ній зосереджувалася на актуальних проблемах католицької церкви в ЧСР, і передусім на необхідності збереження церковного землеволодіння та освіти. Окрім того, вона містила низку соціально-економічних питань: впровадження безкоштовного лікування для незахищених верств населення, страхування селян, будівництво санаторіїв, удосконалення шляхів сполучення тощо [12]. СЛП стояла на платформі Мартинської декларації. У її програмі з березня 1919 р. було записано: "Ми тілом і душею за нашу Чехо-Словацьку республіку" [13]. Сам А. Глінка називав людову партію державотворчою. Водночас він не приховував, що однією із головних причин відновлення її діяльності була необхідність захистити словацьке суспільство від антирелігійних настроїв чеської влади, яка довірила керівництво державою виключно "своїм вихованцям — масариковцям, чехословацьким гласистам" [14].

Урядовий тижневик "Свобода" гостро критикував відродження СЛП на чисто конфесійній основі з великою кількістю священиків [15]. Однак самі людаки не приховували, а навпаки акцентували увагу громадськості на тому, що саме їх партія репрезентує католицький політичний рух. Адже підтримка могутньої римо-католицької церкви гарантувала СЛП велику кількість прихильників серед місцевого населення, надавала їй рису народності та ідейної зрозумілості. Тому не дивно, що після 1918 р. католицизм і націоналізм стали двома головними програмними гаслами людової партії. Крім того, союз СЛП з католицькою церквою надавав партії можливість використовувати її розгалужену організаційну структуру для розбудови власної партійної інфраструктури та мати безкоштовних партійних агітаторів – священиків, які, користуючись своїм авторитетом і привілейованим становищем в суспільстві, успішно пропагували людацьку ідеологію серед місцевого населення та поповнювали ряди партії своїми прихожанами.

Уже 21–22 січня 1918 р. в Жиліні засідали 67 священиків. Їх метою було сформулювати власні пропозиції та зауваження до нової чехословацької влади. Після незначних дискусій вони підготували "Меморандум словацького римо-католицького духовенства латинського обряду", який складався з двох частин. У вступній частині, автором якої був К. Медвецький, вимагалася остаточно врегулювати взаємовідносини держави з церквою, посприяти її демократизації та забезпечити самостійність в усіх внутрішніх питаннях. Крім того, священики просили владу посприяти, аби нові єпископи на словацьких землях були призначені з місцевого духовенства [16]. Слід зазначити, що зміст першої частини меморандуму не суперечив інтересам празьких урядовців. Отож він не міг стати причиною їх

конфлікту з католицькою церквою. Водночас певне непорозуміння могли виникнути через його другу частину, автором якої був Ф. Єглічка. У ній зокрема наголошувалося на необхідності "залишити все церковне майно, землі та фонди у власності католицької церкви" [17]. Духовенство планувало за їх рахунок фінансувати власні потреби, а відтак – матеріально не залежати від влади. До того ж, воно, виступаючи проти монополії держави на освіту, вимагало відкрити в краї духовну семінарію і теологічний факультет. Отже, зі змісту меморандуму випливало, що учасники жилінського зібрання просили у центральній владі надати словацьким католикам церковну автономію в державі.

Слід відзначити, що міністр В. Шробар, будучи присутнім на зібранні католицького духовенства, позитивно оцінив його результати. Із його записника можна дізнатися, що священники уважно вислухали урядову програму. "Духовенство не мало проти неї вагомих заперечень і пообіцяло, що буде реалізовувати її в союзі з владою" [18]. Вельми оптимістично оцінював результати жилінського зібрання й партійний орган СЛП – газета "Словак". Вона відзначала, що "держава готова гарантувати церкві свободу та самостійність, а церква буде сприяти зміцненню держави, очищати та посвячувати її громадян" [19].

Загалом, уже в меморандумі словацьких католиків до президента ЧСР від 26 лютого 1919 р. повідомлялося, що місцеве духовенство передало міністру В. Шробару документ з вимогою церковної автономії. У відповідь воно отримало від представника влади обіцянку "підтримати усі їх починання" [20].

У травні 1919 р. Ф. Єглічка від імені СЛП передав В. Шробару новий меморандум. Він повторював головні положення, сформульовані на жилінському зібранні. Новим у ньому було те, що меморандум містить прізвища кандидатів на посади єпископів, яких Міністерство в справах Словацьчини повинно було представити на затвердження Ватикану. Цими кандидатами були А. Глінка, К. Кметько та Ф. Єглічка. Ще двох мала обрати сама влада з-поміж місцевого духовенства.

Однак проти планів словацьких клерикалів несподівано виступив Ватикан. Про це свідчить нота апостольського нунція у Відні від 21 травня 1919 р., адресована В. Шробару, де повідомлялося, що запропонований СЛП проект церковної автономії "ніколи не дістане схвалення Святої Столиці", оскільки вона вбачає у ньому спробу зашкодити авторитету єпископів та посягання на права, які належать виключно до компетенції папи [21]. Отже, саме Ватикан виступив проти ієрархічних амбіцій словацького католицького духовенства. І хоча влада не мала з цим нічого спільного, вже з кінця 1918 – початку 1919 рр. Можна було спостерігати швидке наростання протиріч між нею та представниками церкви. Головними причинами конфлікту були антирелігійні настрої в чеському війську та урядовому апараті, неповага до католицьких традицій місцевого населення. Саме про це йшлося в першому парламентському виступі А. Глінки 30 січня 1919 р. Зокрема він заявив, що

уторці, спостерігаючи за ситуацією, яка склалася на словацьких землях, з радістю констатують: "Ми забороняли вам тільки мову, а вони забороняють вам й віру" [22]. Велике незадоволення в лавах духовенства викликало також питання освіти. Майже всі католицькі школи були закриті, у той час як євангелістські – продовжували діяти. Католики вбачали у цьому дискримінацію по релігійній ознаці. Тому не дивно, що СЛП, репрезентуючи католицький політичний рух на Словацьчині, змушена була в 1919 р. перейти у відкриту опозицію до празької влади.

Відомий чехословацький політик М. Іванка головну причину опозиційного курсу СЛП вбачав у тому, що вона "в союзі з чехами боїться втратити свою релігійність" [23]. І це відповідало дійсності. Сам А. Глінка свою опозиційну діяльність пояснював тим, що чеські військові та вчителі ображають релігійні почуття словаків, оскільки трактують їх як прояв відсталості місцевого населення, який чимшвидше необхідно подолати [24]. На думку лідера СЛП, усунення релігійних суперечок могло посприяти налагодженню добрих взаємовідносин між двома братніми народами. Тобто можна констатувати, що причина перших словацько-чеських непорозумінь таїлася саме в питаннях віри та релігії [25]. Згодом конфлікт, що виник на релігійному підґрунті, переріс у політичний та знайшовши своє вираження у формуванні словацького автономістського руху, який за короткий час пройшов складну еволюцію: від проекту церковного самоврядування в 1918 р. до вимоги політичної автономії у складі республіки в 1919 р.

1. Unuk F. Andrej Hlinka tribun slovenskeho naroda. – Bratislava, 1998. – S. 43.
2. Mulik P. Slovenske katolíci v I. ČSR // Historická revue. – 1994. – Ročník V. – číslo 8. – S. 15.
3. Holotikova Z. Slovenska otázka a KSČ za predmnichovskej republiky // Slováci a jich národní vyvin. – Bratislava: SAV, 1969. – S. 255.
4. Dušan J. Slováci do štátu Česko-Slovensko a Andrej Hlinka // Andrej Hlinka a jeho miesto v slovenských dejinách. – Bratislava: Davel, 1991. – S. 63.
5. Medricky G. Minister spomína. – Bratislava: Litera, 1993. – S. 14.
6. Schwarz K. P. Česi a Slováci. Dlouhá cesta k mírovému rozchodu. – Bratislava: Odkaz, 1994. – S. 111.
7. Шніцер І. Поїздка А. Глінки на Паризьку мирну конференцію в 1919 р. // Карпатика. – Випуск 18. Історія, політологія, культура: минуле і сучасне. – Ужгород: УжНУ, 2002. – С. 117.
8. Slovenský národný archív. fond. A. Hlinka. – inv. č. 977, kr. 21.
9. Ванечек В. История государства и права Чехословакии. – М.: Изд. юрид. лит., 1981. – С. 408.
10. Slovenský národný archív. fond. A. Hlinka. – inv. č. 977, kr. 21.
11. Lettrich J. Dejiny novodobého Slovenska. – Bratislava: Archa, 1993. – S. 58.
12. Bartlova A. Slovenska otázka a slovenske štatopravné snahy v rokoch 1918

- 1938 // Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve Stredni Europe. Zv. 1. – Praha: Historicky ustav AV ČR, 1999. – S. 175.
13. Švorc P. Rozbijali monarchiu. — Košice, 1992. – S. 43.
14. Stanek I. Zrada a pad. Hlinkivsti separatiste a tak zvany Slovensky štat. Praha, 1959. – S. 58.
15. Falt'an S. Slovenska otaska v Československu. – Bratislava, 1968. – S. 64.
16. Kramer J. Slovenske autonomisticke hnutie v rokoch 1918–1929. – Bratislava SAV, 1962. – S. 23.
17. Ibidem. – S. 25.
18. Ibidem. – S. 26.
19. Ibidem.
20. Bartlova A. Andrej Hlinka. – Bratislava: Obzor, 1991. – S. 58.
21. Kramer J. Slovenske autonomisticke hnutie v rokoch 1918–1929. – Bratislava SAV, 1962. – S. 33.
22. Bartlova A. Andrej Hlinka. – Bratislava: Obzor, 1991. – S. 59.
23. Kramer J. Slovenske autonomisticke hnutie v rokoch 1918–1929. – Bratislava SAV, 1962. – S. 33.
24. Schwarz K. P. Česi a Slovaci. Dlha cesta k mierovemu rozchodu. – Bratislava Odkaz, 1994. – S. 112.
25. Kvaček R. Ke vzniku Československa // Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve stredni Europe. zv. 1. – Praha: Historicky ustav AV ČSR, 1999. – S. 38.

SUMMARY

Igor Schnitzer. CATHOLIC POLITICAL MOVEMENT IN SLOVAKIA IN 1918 – 1919

In the article analyses and deal with problems, which related to activities of Catholic political movement in Slovakia headed by Slovak Public Party. Also considers the reasons of collision among the Catholic Church and Czechoslovakia central Government, that conduced to appearanse of Autonomy movement in Slovakia in 1919.

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ